
Sociokultūrinė filosofijos funkcija

Žibartas Jackūnas

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2600 Vilnius,
el. paštas Zibartas@kfmi.lt*

Straipsnyje pateikiama kritinė šiandieninėje filosofinėje literatūroje vėraujančių požiūrių į filosofijos paskirtį analizė. Svarstant filosofijos apibrėžimo problemą, aptariamos nuomonės, pripažįstančios bei neigiančios filosofijos apibrėžimo galimybę, taip pat požiūris, ginčijantis pačios tokio apibrėžimo problemos prasmingumą. Nagrinėjant filosofijos paskirties klausimą pateikiama kritinė imanentinių bei instrumentinių tos paskirties sampratų interpretacija. Filosofijos sociokultūrinė funkcija siejama su jos gebėjimu kompensuoti atskirų žmogaus bei visuomenės veiklos sričių patyrimo istorinį bei kultūrinį ribotumą, stiprinti racionaliuosius žmogaus veiklos pagrindus.

Raktažodžiai: filosofija, išmintis, sociokultūrinė funkcija, racionalumas, patyrimas

Nepaisant ne vieną tūkstantmetį besitęsiančios savo istorijos, filosofija, kaip sociokultūrinis reiškinys, daug kam tebekelia abejones. Anot A. Maceinos, „Filosofijos abejotinumai yra visapusiški: mes nežinome, kas filosofija yra savyje, ką ji ilgoje savo trukmėje yra veikusi, ko siekusi ir ką pasiekusi“ [7: 12]. Pasak K. Jasperso, „Kas yra filosofija ir ko ji verta – ginčijamas dalykas“ [4: 7]. „Nuomonių, – teigia I. Berlinas, – esama įvairiausių: pradeda tomis, pagal kurias filosofija – tai visų laikų ir bet kokios egzistencijos apmąstymas, mokslų karalienė, kertinis visos žmogiškojo pažinimo arkos akmuo, ir baigiant tomis, pasak kurių ją reikia atmesti kaip žodžių piniavas eksploatuojantį pseudomokslą, kaip intelektualinio nesubrendimo simptomą; kartu su teologija ir kitomis spekuliatyviomis disciplinomis ji turinti būti perduota į keistenybių muziejų kaip astrologija ir alchemija, kurias seniai ten nukreipė pergalingas gamtos mokslų žygis“ [2: 20].

Šiandien abejotina laikoma tiek pati galimybė teoriškai apibrėžti filosofiją, tiek viltis rasti įtikinamą, neginčijamą filosofijos sociokultūrinės paskirties ar funkcijos sampratą. Ieškodama tikro kelio į abiejų problemų sprendimą filosofinė refleksija pramynė takus, kurie, deja, neretai nuveda šalin nuo tikslo ir, be to, pasižymi stereotipinę pastangą išduodančiais bruožais. Panašių stereotipų aptinkame įvairiose fi-

losofinėse žinojimo srityse, pavyzdžiui, estetikoje, meno filosofijoje.

FILOSOFIJOS APIBRĖŽIMO VARGAI

Svarstant, ar įmanoma apibrėžti filosofiją, paprastai prieinama prie kelių įprastų išvadų: 1) filosofija, kaip ir bet kuri kitą tiriama reiškinį, galima apibrėžti; 2) filosofijos apibrėžti neįmanoma; 3) pats filosofijos esmės bei tą esmę perteikiančio apibrėžimo klausimas yra neprasmingas.

Filosofijos istorijoje susiklostė nemaža filosofijos, kaip savitos teorinio žinojimo srities, apibrėžimų, kurių dalis atsispindi ir cituotoje I. Berlino mintyje. Šiuolaikinėje filosofinėje literatūroje jų taip pat apstu. Filosofijos esmė siejama su mąstymo prielaidų kritika [12: 661], racionalių kritinių mąstymu apie bendrą pasaulio prigimtį, nuomonių pagrindimą, gyvenimiškąjį elgesį [12: 666], siekimu pažinti „pirmąsias priežastis ar pradus“ [1: 40], pateikti atsakymus į tradiciškai filosofinės refleksijos plotmei priskiriamus klausimus, atlikti loginį minčių nuskaidrinimą [1: 42], formuoti, išrasti ir kurti konceptus [14: 10] ir kt.

Tie, kas į galimybę apibrėžti filosofiją, pateikti jos teorinę definiciją žvelgia su didele skeptiškumo doze arba išvis tokią galimybę neigia, argumentus neretai semia taip pat iš stereotipų spaudu paženkin-

to lobyno. Antai teigiama, kad „Neįmanoma aiškiai apibrėžti, kas yra filosofija – ji pati apibrėžia save būdu, kuriuo ji praktikuojama“ [6: 11]. K. Jaspersas šią mintį išskleidžia plačiau: „Kiekviena filosofija, – teigia jis, – save apibrėžia įgyvendindama save. Kas yra filosofija, reikia patirti“ [4: 13]. L. Kołakowskis pastebi, kad „Jau gerokai daugiau kaip šimtą metų žymi akademinės filosofijos dalis siekia įrodyti, kad filosofija negalima arba nenaudinga ar viena ir kita kartu“ [5: 13]. Tokių pastangų, anot L. Kołakowskio, ėmėsi „... scientizmo, pozityvizmo, pragmatizmo, istorizmo pasekėjai, kai kurie mistikai ir teologai, taip pat kai kurie egzistencialistai. Didžiulė tarpusavyje nesusijusių filosofinių takelių įvairovė sueina į vieną tašką – antifilosofiją“ [5: 13]. Tarp argumentų, kuriais grindžiama negalimybė apibrėžti filosofiją, neretai pasitaiko istorijos veiksnys: filosofiją sunku, esą, apibrėžti ir todėl, kad tai „... kas buvo vadinama filosofija, savo užmojais istorijos tėkmėje pasikeitė iš esmės nuo jos atskilus daugeliui tyrimų, kurie pradžioje buvo filosofijos dalis“ [12: 666].

Kas lemia tokią skepticizmo sklaidą filosofų bendruomenėje? Esama, matyt, nemaža šio reiškinio priežasčių. Bene svarbiausia iš jų yra kapituliacija prieš įvairovę – empirikos įvairovę. Manoma, kad filosofas, kaip ir genijus, suteikiantis menui savitas taisykles (I. Kantas), įkūnija kuriamoje filosofijoje savitą, originalią esmę, kuri ir apibrėžia tą filosofiją. Tų esmių ir jas atitinkančių apibrėžimų yra tiek, kiek yra originalių, savitų filosofų. Kiekviena filosofija, be to, gimsta istoriškai bei kultūriškai konkrečioje aplinkoje ir pasižymi aibe tą aplinką atspindinčių ypatybių. Visa tai lemia neaprepiamą filosofinės kūrybos įvairovę, empirinę konkretiką, kuri nesileidžia paverčiama jokiais apibendrinančiomis formulėmis, bendravardikliais, abstrakčiomis filosofijos apibrėžtimis. Stulbinanti empirikos įvairovė verčia tyrinėtoją kelti rankas aukštyn pripažįstant, jog neįmanoma rasti pagrįsto, įtikinamo, visiems priimtino filosofijos esmės ar prigimties apibrėžimo.

Nūdieniam postmodernistiniam mąstymui tokia rezignacijos dvasia apgaubta nuostata nekelia, iš esmės, abejonių. Tai nenuostabu, nes postmodernizmo teorinės kultūros pasaulis alsuoja fundamentalistiniu įtaramu esmių, bendrųjų principų, tiesos, žinojimo pagrindų atžvilgiu. Siekdama juos galutinai sukompromituoti ir pašalinti iš šiuolaikinio intelektualinio gyvenimo postmodernistinė mintis apvilko juos metafiziniais transcendencijos, amžinumo, būtinybės, esmiškumo drabužiais ir išgrūdo pro duris kaip anachronistines žmonijos kultūros pamėkles. Dabarties mąstymo kultūros soste postmodernizmo atstovai įkurdino atskirybę, atsitiktinumą, abejonę, reliatyvizmą, istoriškumą, skeptišką požiūrį į pažinimo tikrumą, tiesą.

Turint galvoje postmodernizmo įtaką šiuolaikinio mąstymo metodologijos madoms, atsisakymą apibrėž-

ti filosofiją, atskleisti jos prigimtį galima vertinti kaip duoklę postmodernizmui. Tyrimo uždavinių požiūriu toks atsisakymas yra tolygus nusiteikimui nevykdyti savo pareigos – empirinėje dabarties ir praeities filosofinės minties apraiškų įvairovėje ieškoti bendrųjų momentų, ypatybių, funkcijų. Filosofinės minties empirinės raiškos įvairovė yra tyrimo objektas, principinė tyrimo prielaida, tiriančios minties apibendrinančios veiklos pradinis taškas, o ne tos veiklos galutinė išdava. Tyrimo keliu tokiais atvejais, iš esmės, nė nebandoma eiti. Atsisakymas ar nesugebėjimas rasti bendrus, esminius dėmenis naikina pažinimą kaip tokį, palieka tyrinėtoją pradinėje pozicijoje, empirikos glėbyje. Kas su tuo taikstosi, tas iš tikrųjų atsisako savo akademinės, profesinės pareigos, o jo darbas praranda bet kokią sociokultūrinę prasmę.

Gebėjimą išsiveržti iš empirikos gnaužtų trikdė, matyt, kai kurių filosofų paprastai nesuvokiamas atsidavimas gamtotos metodologiniams principams. Šie skatina objektinį, jutimišką žvilgsnį į tiriamus reiškinius, teikia pirmenybę empirinio lyginimo, klasifikavimo, rūšiavimo procedūroms. Tačiau tokiomis procedūromis, ignoruojančiomis funkcinę, kultūrinę filosofijos prasmę, neįmanoma atskleisti esminių filosofinės kultūros aspektų, nusakyti jos sociokultūrinę funkciją.

Postmodernistinio mąstymo dvasią atspindi ir neigiamas požiūris į patį filosofijos esmės, prigimties ir ją perteikiančio apibrėžimo klausimą, kaip beprasmi, išduodantį tariamą tyrinėtojo nostalgiją metafizinei esmių institucijai. Antiesencialistinė postmodernistų nuostata, nukreipta, iš esmės, prieš metafizinę esmės sampratą, nepagrįstai suabsoliutinama ir tampa dingstimi neigti bet kokias pastangas, kuriomis siekiama atskleisti nagrinėjamų procesų prigimtį, esminius, bendruosius bruožus. Filosofijos esmės klausimą ištiko toks pat likimas kaip ir daugelį jos tyrinėtų klausimų: pasak L. Kołakowskio, „...nė vienas iš du su pusę tūkstantmečio Europos filosofijos gyvybę palaikiusių klausimų niekada nebuvo išspręstas taip, kad sulauktų visuotinio pritarimo; visi klausimai ir toliau lieka ginčytini, arba filosofai juos paskelbia negaliojančiais“ [5: 7–8].

Skepticizmą dėl galimybių apibrėžti filosofiją kursto ir nepagrįsti mėginimai priskirti filosofijai transcendencijos mąstymo uždavinį. Anot K. Jasperso, susiliejęs su transcendentiška Aprėptimi „... yra pagrindinis autentiško filosofavimo bruožas“ [4: 40]. Panašios nuomonės laikosi A. Šliogeris: „... susitikimas su transcendencijos fenomenu pažadina transcendencijos mąstymą. Šis mąstymas ir yra tai, ką mes vadiname filosofija“ [11: 33]. Šiandieninės pažinimo metodologijos požiūriu siekis filosofinio mąstymo dėka patirti transcendenciją laikytinas neįgyvendinamu. Tikrovę žmogus suvokia per sociokultūrinės patirties uždangą, ir tik per ją. Negalima praskleisti

šios uždangos ir pažvelgti į „absoliučią tiesą“, „daiktą savaime“. F. Nietzsche pridurtų, jog tokia pastanga „kelia nemalonų jausmą“, nes geras tonas neleidžia „regėti viską apnuoginta“ [9: 27].

FILOSOFIJOS PASKIRTIS IR JOS SAMPRATOS STEREOTIPAI

Aiškinant filosofijos sociokultūrinę paskirtį ir vertę neretai taip pat neišvengiama stereotipinių nuomonių. Viena iš jų susijusi su požiūriu į filosofijos vertės ir naudos prigimtį: ši laikoma arba *savitiksle*, *imantentine*, arba *instrumentine*, išreiškiančia filosofijos tarnavimą išorinėms individo ar visuomenės reikmėms, arba apimančia abu vertės aspektus. Antai, *Oksfordo filosofijos vadove* teigiama: „Tiesioginė filosofijos vertė ir nauda yra arba vidinė („intrinsic“), arba ugdomoji („educational“) [12: 673–674].

Instrumentinė filosofijos paskirties ir vertės samprata paprastai ją susieja su praktinio gyvenimo ir (arba) mokslinio pažinimo, mąstymo kontekstais. Vadovaujantis šia samprata filosofijos vertė ir nauda išvelgiama gebėjime pateikti žmogui „patikimus gyvenimo kelrodžius“ [1: 39], pasiūlyti tam tikrą gyvenimą [12: 674], logiškai nuskaidrinti mintis, pateikti mąstymo kritinę analizę [8: 8], „... padėti žmonėms suprasti save ir tuo būdu veikti dienos šviesoje, o ne beprotiškai – tamsoje“ [2: 33]. Instrumentinio požiūrio į filosofiją šalininkų nuomone, filosofijai dažnai metamas kaltinimas, kad ji esanti nutolusi nuo kasdienio patyrimo, „labai abstraktus dalykas“, yra klaidingas [2: 32].

Polinkį iškelti imanentinę filosofijos vertę dažniausiai lemia noras priešpatastyti ją instrumentiniam, utilitaristiniam požiūriui, nužeminančiam filosofiją iki įprastiniams, praktinio gyvenimo, mokslinio pažinimo tikslams pritaikyto reikmens. Kaip ir teorija menas menui, imanentinę filosofijos reikšmę pabrėžiantis požiūris išaukština filosofiją, nutolina ją nuo to, kas buvo įprasta vadinti *artes serviles*, ir priskiria ją kilmingai *artes liberales* šeimai. Anot cituoto *Filosofijos vadovo*, vidinė (imanentinė) filosofijos vertė atsiskleidžia tuo, kad filosofija „... tenkina arba siekia tenkinti intelekto troškimą patirti visapusi („comprehensive“) pažinimą ar supratimą“ [12: 674].

Filosofijos paskirties, sociokultūrinės vertės klausimas neretai keliamas kaip jos pateisinimo ar kultūrinės prasmės klausimas. Imanentinio požiūrio į filosofiją šalininkai esti linkę neigti, kad filosofija turi kokią nors vertę, matuojamą pragmatiniais naudos kriterijais. „Filosofija, – sako J. Pieperis, – yra netinkama vartoti tiesioginės naudos ir pritaikymo prasme – tai viena. Antra, ji neleidžia savęs panaudoti, ji netinkama vartoti už jos pačios esantiems tikslams, ji pati yra sau tikslas“ [10: 17]. Tokiam požiūriui simpatizuoja A. Šliogeris: „... filosofija

niekada tiesiogiai netarnavo gyvybinėms žmogaus reikmėms; ji buvo nenaudinga kasdiene šio žodžio prasme...“ [11: 22]. Pasak K. J. Jasperso, filosofija negali savęs pateisinti, jei pateisinančių argumentų ieško praktinės naudos pasaulyje: „... tai neįmanoma. Ji negali pateisinti savęs remdamasi kuo nors kitu, kam ji reikalinga ir todėl yra pateisinama“ [4: 16]. Turėdamas galvoje šią aplinkybę, L. Kołakowski ironiškai pataria: „... nekvaršink sau galvos filosofija; bet jeigu jau tau kliuvo nelaimė būti filosofu, tai pasieškok padoresnio darbo ir pasidaryk slaugytoju, dvasininku, santechniku ar cirko klounu; tose veiklos srityse žmonės puikiausiai vienas kitą supranta ir be tų nepakenčiamų epistemologinių klausimų“ [5: 11].

Imanentinei filosofijos vertės sampratai būdingas filosofijos praktinės naudos neigimas paprastai neperauga į visišką jos sociokultūrinės reikšmės ar vaidmens atmetimą. Kartais kompromiso su praktika vardan netgi pripažįstama, kad netiesiogiai filosofija gali pasitarnauti praktinių tikslų įgyvendinimui, pavyzdžiui, brandindama tam tikras mokslinio žinojimo sritis (vėliau nuo jos paprastai atsiskiriančias) arba rekomenduodama sektingus gyvenimo, elgesio modelius [12: 674]. Patosas, nukreiptas prieš bandymus filosofiją pajungti instrumentinei misijai, praktinėms gyvenimo reikmėms, paprastai išsilieja į filosofijos ypatingo, aukštesnio, įprastinio gyvenimo konteksto ribas peržengiančio pašaukimo apologiją. Filosofija įkurdinama ypatingo reikšmingumo aura apgaubtame soste. Metafizinė tradicija tą ypatingą reikšmę sieja su tariama filosofijos geba pažadinti žmoguje mąstymą, laiduojantį asmens sąlytį su transcendentine realybe, padedanti susiliesti, tegu tik ir akimirksniu, su Absoliutu, suvokti pasaulio „pirmąsias priežastis ir pradus“ ir t. t. Tokia patirtis, manoma, yra vertinga pati savaime, o ne dėl kokių nors praktinio pobūdžio sumetimų.

Ši filosofijos vertės samprata tradicinės metafizikos subrandintam protui nekelia didesnių abejonių. Ji artima ir žmonėms, pripažįstantiems mistinio patyrimo, dieviškojo apreikimo, autentiškos komunikacijos su Dievu reikšmę gyvenime. Nepatikliai į ją žiūri visi, kurių dvasinio gyvenimo centre įsitvirtino episteminis skepticizmas, abejonės žmogaus proto galiomis, jo veiklos racionalia prigimtimi, scientizmo, pozityvizmo principai.

FILOSOFIJOS DRABUŽIS SU RAIDĖMIS Π IR Θ

„Filosofijos paguodoje“ A. M. S. Boetijus aprašo kalėjime patirtą regėjimą – tarsi į susitikimą su juo atėjo Filosofija. Autorius pastebėjo, kad ant jos drabužių „... apatinio krašto buvo galima išskaityti išaustą graikišką Π raidę, o ant viršutinio – Θ... [13:

37], neabejotinai žyminčias praktinę bei teorinę filosofiją (*praktikē kai theōrētikē philosophiā*).

Įžvalga, siejanti teorinį ir praktinį filosofijos matmenis, yra, atrodo, gana racionali. Nekelia abejonių, kad filosofija yra, iš esmės, teorinės kultūros sritis. Lygiai taip pat nekelia abejonių, kad kaip kultūros reiškiny, kultūrinės kūrybos vaisius filosofija turi sociokultūrinę paskirtį, funkciją, tenkina asmens, visuomenės reikmes. Kultūros darinio, artefakto, neturinčio sociokultūrinės paskirties, vaizdiny yra absurdiškas. Artefaktas, kaip tam tikra struktūra, ir jo funkcija kultūros funkcionavimo procese reiškiasi kaip dvi sąveikaujančios, organiškai susijusios pusės. Pažinimo metodologijos požiūriu pirmine laikytina funkcija, paskirtis, o artefakto struktūra – funkcijos sąlygojamu, antriniu veiksmu.

Į šį funkcijos ir struktūros ryšį reikia atsižvelgti nagrinėjant kultūros reiškinius tiek sinchroniniu, tiek diachroniniu ar istoriniu požiūriais. Istorinis, kaitos matmuo taikytinas tiek filosofijai, kaip teoriniam artefaktui, struktūrai, tiek jos vykdomai funkcijai. Šiuo požiūriu tiek filosofija, kaip teorijų, konceptų visuma, tiek jos vykdoma funkcija yra dvi viena su kita susijusios *proceso* pusės.

Filosofijos konceptualinio turinio (teorijų, sampratų, konceptų, t. y. artefakto) kūrimas yra nuolatinis filosofinės kūrybos, konstitvyvus, genezės procesas, organiškai susijęs su šių sampratų, koncepcijų praktinio taikymo procesu. Tai – du neatsiejami filosofijos funkcionavimo ir raidos proceso dėmenys. Tikrovėje jie visada reiškiasi kaip empiriškai konkrečios, konkrečių vietos ir laiko aplinkybių determinuotos filosofinės minties apraiškos.

Taigi filosofija negali būti ištraukta iš kaitos, istorijos proceso tėkmės. Filosofijos istorija nedviprasmiškai rodo, kad filosofija, kaip struktūra, teorijų, konceptų aibė, kinta. Tačiau pokyčiai nesugriauna filosofijos tapatybės, kol filosofija išlaiko, iš esmės, nepakitusią savo funkciją, kol ji atlieka tą patį sociokultūrinį vaidmenį. Funkcijos tapatumas laiduoja kultūrinį artefakto tapatumą.

FILOSOFIJA IR RACIONALUMO PRIEŽIŪRA

Grįžtant prie anksčiau aptartų filosofijos paskirties, funkcijos, vertės sampratų pabrėžtina, kad daugelis jų pasižymi vertingomis, viena kitą papildančiomis įžvalgomis. Sunku būtų teigti, kad jos yra, iš esmės, klaidingos, kad neapčiuopia jokių filosofijos prigimčiai ir paskirčiai būdingų momentų. Greičiau galėtume galvoti, jog jos filosofijos esmę atskleidžia dalinai, išryškindamos vieną ar kitą jos pusę, savybę, bruožą. Ieškanti įtikinamesnio atsako mintis tolydžio pasigenda universalesnės, atskiras filosofijos paskirties aptartis apibendrinančios, subendravardiklinančios įžvalgos, sistemiško požiūrio į sociokultūrinį fi-

losofijos vaidmenį. Pasiūlyti tokią įžvalgą – viliojantis, bet sunkus dalykas. Šiame straipsnyje paliesime tik keletą tokių įžvalgų apibrėžiančių matmenų.

Visų pirma filosofiją galima apibūdinti kaip savitą žmogiškojo patyrimo sritį – filosofinį patyrimą. Patyrimo kristalizuojasi, iš esmės, bendrieji empiriniuose žmogaus raiškos kontekstuose besiskleidžiančios patirties dėmenys. Filosofinis, kaip ir bet koks kitas kultūrinis patyrimas, yra bendrasis patyrimas. Individualūs, vien konkrečias laiko ir vietos aplinkybes perteikiantys patyrimo elementai nenusėda žmogaus patirtyje ir ja netampa.

Patyrimas pasižymi ne tik bendrumu, bet ir kitomis sociokultūrinėmis ypatybėmis. Patyrimas yra suprantamas, jo turinį sudaro prasmės. Patyrimas yra taikomas – nėra patyrimo, kuris būtų atsietas nuo praktinio taikymo konteksto. Patyrimas gali būti pozityvus, laiduojantis veiklos sėkmę, arba negatyvus, atspindintis patiriamą nesėkmę. Patyrimas apima visą žmogaus veiklos erdvę – pažintinę, vertybinę, daiktinę veiklą. Patyrimas kristalizuojasi tam tikro žmogaus empirinės raiškos lauko ribose. Šis laukas gali skirtis įvairiais požiūriais. Jis gali būti kasdienio gyvenimo, sveiko proto pasaulio ar teorinės žmogaus veiklos pasaulis; jis gali apimti tik asmeninį žmogaus gyvenimą arba ir kultūros vertybėse įkūnytą žmonijos patirties pasaulį. Kuo platesnės žmogaus raiškos erdvės pagrindu klostosi patyrimas, tuo bendresnės, visą tą erdvę apibendrinančias prasmes gali įkūnyti įgyjamas patyrimas. Skirtingi to paties žmogaus patyrimo segmentai arba skirtingų žmonių turimas patyrimas gali skirtis bendrumo laipsniu.

Tradicija filosofiją sieja su išmintimi. Išmintis, kaip ikiteorinėje, sveiko proto erdvėje besireiškiantis darinys, taip pat yra patyrimo sritis. Be kitų patyrimui būdingų savybių, ji pasižymi ir tuo, kad yra teisinga, t. y. pasitvirtina taikant ją konkrečiose empirinės žmogaus raiškos situacijose. Išmintis įkūnija įvairių asmens ir visuomenės patyrimo sričių – pažintinio, vertybinio, veiklos – apibendrinimus. Folklorinėje tautų tradicijoje pasireiškiantys išminties kristalai apibendrina ir išreiškia labai plačią, daugelio žmonių išgyvenamą patirtį.

Išminties apibendrinimams būdingas praktinis kryptingumas. Išmintis neišreiškia prasmių, atitrūkusių nuo praktinio gyvenimo konteksto, jo reikmių. Išmintyje fiksuota bendroji patirtis padeda laiduoti žmogaus veiklos sėkmę, prasingumą, nepriklausomai nuo to, kokią raiškos aspektą – pasaulio pažinimą, vertybes ar veiklą – ji liestų.

Platesnės ir gilesnės patirties, palyginus su atskiro žmogaus patyrimu, įsikūnijimas išmintyje, jos teisingumas, tolydus pasitvirtinimas empiriniuose praktinio gyvenimo kontekstuose sudaro prielaidas reikštis išminčiai kaip priemonei, padedančiai *kompensuoti individualios patirties ribotumą* ir nuo to ribotumo

priklausančią *racionalumo* stoką žmogaus dvasinėje ir praktinėje veikloje. Taikomoji išminties paskirtis ir prasmė pažintinio patyrimo atžvilgiu atsiskleidžia per *supratimo* funkciją, vertybinio patyrimo atžvilgiu – per *orientacinę*, vertybinio apsisprendimo funkciją, veiklos atžvilgiu – per *preskripcinę* funkciją.

Filosofija yra ikiteorinėje bei teorinėje žmonijos patirtyje pasireiškiančių kompensacinių, racionalumo stiprinimo funkcijų pratęsimas ir kokybinis išplėtojimas teorinėje kultūroje, lemiantis filosofijai savitą vietą ir vaidmenį kultūros sistemoje. Specifinis filosofijos ar filosofinio intereso taikinyis yra žmogaus, visuomenės veiklos racionalumas. Filosofinė refleksija sužadina kiekvieną kartą, kai suabejojama, ar racionalumo „kompaso“ rodyklė nenukrypo nuo racionalumo, suprantamo visų pirma kaip veiklos prasmingumas, protingumas (žr. 14), epicentro. Filosofas – racionalumo priežiūros tarnybos darbuotojas, kurio pareiga yra tolydžio tikslinti kintančius racionalios veiklos standartus, laiku pastebėti atsiradusius nukrypimus nuo šių veiklos standartų ir imtis priemonių padėčiai taisyti.

Kyla klausimas, iš kur randasi filosofijos galia kompensuoti individo ar atskirų visuomeninio patyrimo sričių ribotumą, vykdyti atsakingą racionalumo stiprinimo misiją. Atsakymas į šį klausimą sietinas visų pirma su ta aplinkybe, kad filosofinės išvalgos, apibendrinimai daromi viso žmonijos patyrimo lauko pagrindu. Be to, šiame lauke telpantis patyrimas suvokiamas ir įprasminamas bendriausių, visuotinių, universalių ryšių, dėsnų, principų požiūriu. Kaip tik todėl filosofiniame patyrimo besikristalizuojančios išvalgos yra universalesnės, platesnės, gilesnės nei atskiruose žmonijos raiškos baruose susiklostęs patyrimas ir gali pastarojo atžvilgiu atlikti kompensacinių, veiklos racionalumo, efektyvumo stiprinimo vaidmenį.

Taigi filosofinis patyrimas yra antrinis patyrimas arba metapatyrimas. Jis gimsta filosofinės refleksijos, atliekančios dabarties ir praeities patyrimo kritinio apmąstymo pareigą, dėka.

Filosofinis patyrimas vienija keletą skirtingas funkcijas atliekančių dėmenų – ontologinį, episteminių, aksiologinį. Ontologiniame filosofinio patyrimo dėmenyje kristalizuojasi žmonijos patyrimo objektyvio, intencionalaus matmens apmąstymo išdavos. Jo pagrindinė paskirtis yra *pasaulėžiūrinė* – pasaulio kaip visumos, būties supratimas. Episteminiame filosofinio patyrimo dėmenyje reiškiasi žmogiškojo patyrimo įgijimo būdų, jų efektyvumo kritinio apmąstymo vaisiai. Šio dėmens paskirtis atsiskleidžia visų pirma per *metodologinę* filosofijos funkciją. Aksiologiniame filosofinio patyrimo dėmenyje atsiskleidžia žmonijos vertybinės patirties filosofinio apmąstymo rezultatai. Šio dėmens pagrindinė funkcija – prasmingos *vertybinės orientacijos* suteikimas žmogaus ir visuo-

menės veiklai. Išvardytomis trimis filosofinio patyrimo funkcijomis – pasaulėžiūrine, metodologine ir vertybine – atsiskleidžia taikomasis filosofijos vaidmuo. Būtent, jis suteikia teisę Filosofijai nešioti drabužį, pažymėtą graikiška raide Π. Empirinėje filosofinės minties raiškos plotmėje taikomoji filosofijos funkcija neretai įsikūnija vadinamosiose „sritinėse“ filosofijose, pavyzdžiui, gamtotyros filosofijoje, mokslo filosofijoje, sporto filosofijoje ir kt.

Teorinė filosofijos galia atsiskleidžia pirmiausia per kūrybinę pastangą – savomis conceptualiomis priemonėmis atliekamą žmonijos patyrimo apmąstymą ir jo išdavos – ontologijos, epistemologijos, praktinės filosofijos teorijas, konceptus, išvalgas. Filosofijos išvalgų, koncepcijų kūrimas ir taikymas padeda brandinti asmens intelekto galias, puoselėti teorinę visuomenės kultūrą.

Šiuos svarstymus apie filosofijos paskirtį norėtusi baigti tokia apibendrinančia išvada. Žmonijos patyrimo kritinio reflektavimo dėka įgyjamų bendrųjų principų, išvalgų kontekste filosofija sveria atskirų socialinės ir kultūrinės veiklos sričių patyrimą prasmingumo, racionalumo požiūriu, padėdama joms įveikti istorinį bei kultūrinį ribotumą, atnaujinti ir stiprinti racionaliuosius savo raiškos pamatus. Tai – niekuo nepakeičiama filosofijos misija, įtvirtinanti ją žmogaus ir visuomenės gyvenime kaip prasmingą sociokultūrinę tradiciją.

Gauta
2003 03 28

Literatūra

1. Anzenbacher A. *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992.
2. Berlin I. *Vienovė ir įvairovė. Žvilgsniai į idėjų istoriją*. Vilnius: Amžius, 1995.
3. Boetijus A. M. S. *Filosofijos paguoda*. Vilnius: Alma littera, 2000.
4. Jaspers K. J. *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Pradai, 1998.
5. Kofakowski L. *Metafizinis siaubas*. Vilnius: Amžius, 1993.
6. Kunzmann P., Burkard F.-P., Wiedman F. *Filosofijos atlasas*. 2-as leid. Vilnius: Alma littera, 1999.
7. Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė*. Raštai. T. VI. Vilnius: Mintis, 1994.
8. Nekrašas E. *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
9. Nietzsche F. *Linksmasis mokslas*. Vilnius: Pradai, 1995.
10. Pieper J. *Kas yra filosofija*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992.
11. Šliogeris A. *Kas yra filosofija?* Vilnius: Strofa, 2001.
12. *The Oxford companion to philosophy*. Ed. by T. Honderich. Oxford, New York: Oxford u-ty press, 1995.
13. Toulmin S. *Return to reason*. Cambridge, London: Harvard u-ty press, 2001.
14. Делез Ж., Гваттари Ф. *Что такое философия*. Санкт-Петербург: Алетейя, 1998.

Žibartas Jackūnas

**THE SOCIOCULTURAL FUNCTION OF
PHILOSOPHY**

S u m m a r y

The problem of the sociocultural role of philosophy is investigated. Three main approaches to the question of the possibility to define philosophy are discussed in more detail. The approaches are the following: acknowledgement

of the above-mentioned possibility, its negation, and the opinion according to which the very question of philosophy definition is senseless. The immanent and instrumental views as to the role of philosophy are subjected to critical examination. The article deploys the idea that the sociocultural role of philosophy consists in its ability to compensate the sociocultural limitedness of human experience and to strengthen its rationality.

Key words: philosophy, wisdom, sociocultural function, rationality, experience